

HAZUDOTT-E ANONYMUS?

Beszélgetés egy gesztáíró kései hányattatásairól

Az Erdély története című háromkötetes mű megjelenése után minden korábbi meghaladó mértékűvé növekedett a magyar-román történelem-ellenét (is). A Dolgozó Nő című kolozsvári magyar nyelvű lap 1987 márciusi száma ilyesmiket is tartalmazott: „a történelmi kérdésekről persze sokat lehet vitatkozni. De vajon megváltoztathatja-e valaki a történelmet? ... Miért tagadnak meg még azt a XII. századbéli tudóst, vagy egyesek szerint magyarországi vezetőt, aki megírta ismert munkáját arról, hogy jól szervezett lakosság élt ezeken a területeken?” A tudós („egyesek szerint magyarországi vezető”), ha még nem jöttünk volna rá, persze hogy Anonymus, a néhai P. magister, III. Béla király jegyzője. Ismert munkája pedig a nevezetes Gesta Hungarorum, mely ezek szerint fő magyarellenese történelmi hivatkozási alappá lép elő. Igaza volt-e a dák-román kontinuitás bármennyű igazolásában Anonymusnak? Hazudott-e netán vagy sem — erről beszél a korszak egyik legkiválóbb hazai kutatója, Kristó Gyula, a szegedi József Attila Tudományegyetem professzora, aki az egyetem bölcsészkarán a középkori magyar történelmi tanszék vezetője.

— A magyarországi diákok az iskolában ezt-azt tanulhattak ugyan Anonymus gesztáíról, de Erdélyre vonatkozóan bármit is aligha. Legalább némileg igyekezzünk pótolni ezt a sajnos megszokott mulasztást: voltaképpen miről, milyen hivatkozási alappal van szó?

— Anonymus összesen négy fejezetben említi a honfoglalás kori Erdélyt. Tény és való, hogy ír bizonyos blakokról, akiken vlah (ebből származott a népszerű oláh), azaz román népességet értenek. „Valami Gyalu nevű blak uralkodott” akkortájt Erdélyben, olvashatjuk. Azt szokás mondani III. Béla jegyzőjéről, hogy 1196 után írhatta művét. Újabban 1210 körül időre teszik a geszta keletkezését. Vizsgáljuk meg, mi mindent írt még Anonymus. Például azt, hogy „éppen most is rómaiak legelnek Magyarország javaiból”. Ezeket a rómaiakat a német-római császárság magyarországi alattvalói értendők, II. András királyunk feleségének, a Bánk bából jól ismert Gertrúdnak merániái hitsorsosai. S mert András 1205-ben lépett a trónra, Gertrúd meggyilkolása pedig 1213-ban történt, a német-római magyarországi „leheléséről” csak e két dátum között lehet szó. Pár év nyilván kellett 1205 után, hogy fényleg „zabálhassanak”, így 1210 körülre tehető a Gesta Hungarorum keletkezése. Eképpen viszont bizony kijelenthető: 315 év telt el a honfoglalástól, amikor Anonymus alkotásába kezdett. Ennyi év után kellett a históriát megírnia, gyakorlatilag minden forrás nélkül, csupán csekély számú olvasmány-élményre és a szájhagyományra utalva. Képzeljük el, ha ma minden érdemi forrás nélkül az azonos történelmi távolúságra levő Wesseleinyi-féle összeesküvésről vagy Thökölyről kellene kismonográfiát írunk.

— Csakhogy a román hivatkozások Anonymus blakjaira vagy Gyalu vezérére éppen azért tekintik a gesztát a dák-román kontinuitás autentikus magyarországi igazolásaként, mert a néhai jó Nev-telen tagadhatatlanul megemlítette a blakokat éppúgy, mint Gyalu vezért, Stefan Pascu, a mai román történetírás egyes számú tekintélye. Mit jelent Erdély? című könyvében arra utal, hogy „a latin nyelvű magyar krónikák szerint” éppen román vajdaságok léteztek ez idő tájt Erdélyben...

— Anonymusra mint megfellebbezhetetlen kútfőre, mint Erdélyben a románoknak a magyarságnál korábbi jelenlétét bizonyító forrásra hivatkozni nem lehet. Műve, látni fogjuk, miért, eleve alkalmatlan erre. Ahhoz, hogy bármilyen írott emléket a történész számára forrásnak tekinthessünk, úgynevezett forráskritika szükséges. A rendelkezésre álló mindenkor dokumentum bíráló, ellenpróbaakra kényszerített vizsgálata. A történészt történészi a források hiteles alkalmazása, eközben pedig a kritika rendszeresen használta, éles fegyvere teszi. A román történetírás az elmúlt jó egy évszázadból a kritika e fegyverének alkalmazásában nem haladt előre annyit, amennyit kellett volna. A római tradíciókra történő állandó hivatkozás kezdettől fogva nagyromán hódító eszmék történelmi illusztrációjául szolgált, azaz mélysegen tudománytalanul használtatott. Megrekedt és dogmává meredett az erdélyi román jelenlétre utaló tétel, teljes mértékben önös politikai célokat igazoló teóriává változott.

— Ehhez jött kapóra a szegény jó Anonymus gesztája?

— Pontosan. Már a tizenkilencedik században hivatkoztak rá, ebben az évszázadban pedig gyakorlatilag ő lett a legfontosabb, az eszmét igazolni hivatott történelmi

forrás. Anélkül persze, hogy a leg-
elemibb forráskritikai vizsgálatát
elvégezték volna.

— Javasolhatom, hogy végezzük
el helyettük?

— Ez annál is inkább könnyű lesz, mert a magyar történelem-tudomány ezt már valóban megtette. Tehát: Anonymus a honfoglalás korának valóságos külföldi szereplője, például Arnulf vagy Braslav között egyetlenegy sem ismer. A honfoglaló magyarokkal ténylegesen szembezálló ellenfelek hiján magának kellett harcokat kreálnia a honfoglaláshoz. A vérel szerzett haza szép és szükséges mítoszához ellenfeleket csinált, miközben anakronizmusok lehettek fel a gesztában. „Rómaiakat” helyez Veszprémbe, a „Romani” arra utal, hogy Nyugat-Magyarország a német-római birodalommal határos a tizenharmadik század elején... Betelepti a cseheket Zoborra, kitalál egy Zobor nevű vezért, holott a csehek ekkor még sok száz kilométerre élnak a Kárpát-medencétől. Morvország csak egy évszázad múltán, a tizenkilencedik században kerül Csehországhoz, tehát a csehek még a szomszédban sincsenek. Ezt csak amiatt tehette, mert Nyitra vidékén Csehországgal szomszédosak a saját korában voltak a magyarok — kézenfekvő volt hát „ellenséggártás” őket felhasználni. Hasonló történt a dél-alföldi Alpár várával a gesztában: ide bolgárokat „telepít” a leleményes jegyző, mert 1210 táján dél felől Bulgáriával volt határos az ország.

— Mi a helyzet azzal a bizonyos előszeretettel emlegetett „Gyalu nevű blak uralkodóval”?

— Hasonló, sejtethjük. Anonymus gesztájának keletkezésekor Magyarország délkeleti határvidékén csekély számban már valóban élt román népelem. Az Al-Dunától északra található románokról az 1160-as évekből való az első adat: ezek a csoportok a tizenkettedik-tizenharmadik század fordulóján már kétségtelenül átlépték a Kárpátokat, és dél felől a Kárpát-medencébe érkeztek. A magyarországi peremvidékeken élő románokról az első adat éppen 1210-ből származik. Vagyis Anonymus munkájának keletkezési idejéből. Nem akármilyen egybeesés! És mivel a néhai P. magisternek, láthattuk, bevett jó szokása saját korának viszonyait visszahelyezni a több mint háromszáz esztendővel korábbi állapotok közé, hasonló történet az akkor már nyilván általa is ismert, a Déli-Kárpátok északi lejtőin, a mai Fogaras vidékén élő románok esetében.

— Hítte vajon Anonymus, amit írt?

— A középkori embernek nem volt túl erős oldala a historikum. Az a kor, amelyben a misztikumnak ekkora szerep jutott, szükségszerűen kevés fogékonyságot kellett mutatson a történetiségi iránt. Nem nagyon valószínű, hogy Anonymus komolyan hitt abban, amit leírt — hiszen „rendelésre”, elvárások szerint kellett dolgozson. De a harccal szerzett haza, a magyar dicsőség eszményének való megfelelés bizonyára őszinte meggyőződésből fakadt nála. Ami pedig a konkrét neveket illeti: már Zoborral kapcsolatban nyilvánvaló, hogy helynévből hoz létre fiktív „ellenséget”. Teljesen hasonló történt az említett Gyalu esetében is. A Nagyvárad—Kolozsvár közötti úton, Kolozsvár előtt nem sokkal található település (románul Gilau) neve használtatott föl blak vezérnek.

— A román történetírás vajdaságokról, a dák-géta uralom óta fo-

lyamatosan Erdélyben élő blakokról (vlahokról) és egyéb, mindent egyetlen koncepciónak alárendelő, furcsa dolgokról ír. Miként minősíthetjük ezeket?

— A közönséges történelemhamisítástól sem riadnak vissza. Az eljárás egyfelől módszertani, másfelől ténybeli jellegű. Pascu Voievodatul Transilvaniei (Az erdélyi vajdaság) I—III. című művében például azt írja, hogy a magyarok a tizenkilencedik század végénél előbb nem vették birtokukba Erdélyt, mert ott, ugyebár, már űs-idők óta románok éltek, akik keményen ellenálltak. Magyaráztatul „tudományos” indokként előhozza, hogy az erdélyi vármegyék csak a tizenkettedik század eleje után fordulnak elő a forrásanyagban. Vagyis ezt megelőzően a magyarok nem lehetek Erdélyben.

— Csakhogy: a Dunántúlon és a Felvidéken is jobbra csak a tizenkettedik századtól fordulnak elő a megyék nevei. — Akkor addig azt sem vették volna birtokukba a magyarok?

— A vármegyék első írásos megjelenése nyilvánvalóan nem lehet kritérium, nem lehet érv, legföljebb csak a történelemhamisítás eszköze. Vagy: a tatárjárásról szólva előszeretettel idéz Pascu egy forrást, mely szerint a tatárok Kolozsvárott „emberek nagy sokaságát pusztították el” („au ucis mare multime de oameni”), bizonyítandó, mennyi (természetesen: román!) lakosa is volt már akkor Kolozsvárnak. Am az idézett forrás citálása kissé hiányos. Pontosan olvasható latinul, hogy a tatárok Kolozsvárott „magyarok nagy sokaságát” megszártolták le, csak éppen ez a részlet az idézetből valahogy kimaradt. Mert így az egész egy kissé más. Hosszasan lehetne még folytatni a sort; hogy összekeverik a felvidéki Nagyszombat (Trnava) elnevezését az erdélyi Küküllővárával, mivel a Küküllő folyó neve románul Tirnava... Így a fejtett felvidéki viszonyok román, géta-dák relációban visszavetítethők Erdélyre: Küküllővárára... Az Oláhfalu elnevezésére hivatkoznak, csakhogy ez Alfalu, írott formájában Olfalu néven szerepel az idézett 1263-as oklevélben, nem is beszélve arról a mellékes tényről, hogy nem is Erdélyben, hanem a Dél-Dunántúlon található... A szlavóniai Dubica megyét azonosítja a történelmi erdélyi Doboka megyével, merthogy így, ugye, olyan románosan hangzik. Hosszú, nagyon hosszú a lista.

— Ne is folytassuk hát tovább a példát, térjünk vissza végeztél inkább Anonymushoz. Mindent egybevetve, gesztáját, a történelmet és a máit is vizsgálva: hazudott-e hát III. Béla jegyzője?

— Gondolom, részben már az eddigiekből is kiderült: Anonymus sem megannyi olvasmányélménye, sem a rendelkezésre álló sajtó-hagyomány nem lehetett alkalmas arra, hogy kellőképpen az igazságnak megfelelően írja meg a nemes magyar nemzet történetét. Így hát kénytelen-kelletlen „fabulálnia” kellett, muszáj volt meséket költenie. Vagyis a huszadik századi erkölcsi normák szerint a legteljesebb mértékben hazudott. Mert valóságban írt meg olyan dolgokat, amiknek a valóságtartalmáról egyáltalán nem volt, nem is lehetett meggyőződve. Saját korának normái szerint viszont nem nevezhető hazudozóknak, hiszen az olvasmányos, regényes geszta nemcsak a kor igényeinek megfelelő, magas szintű írásmű volt. Voltaképpen a történelmi regény funkcióját is betöltötte. Azt pedig senki sem állíthatja, hogy Sir Walter Scott vagy Jókai Mór hazudott volna, noha jól tudjuk, mennyire nem mondtak igazat. Anonymust úgy kell minősítenünk, mint aki gesztájában korának normái alapján történelmi regényt írt a magyarok és környező népek viselt dolgairól. Állításai szükségképpen úgy viszonyulnak a valósághoz, mint a megírásukig elélt 315 év őrlő, koptató memóriája a korabeli, bérből, életteli realitásokhoz. Hihetetlen mértékben eltorzított, a történelmi hitelre zámat általában nem tartható mű a Gesta Hungarorum, amely a szerző korának viszonyait átlátszóan, direkt módon a múltba vetíti vissza.

— Eme hányattott utóéletű gesztáíró viszont teljesen komolyan szánt történelmi érvek forrásaként szolgál.

— Minősíti a hivatkozót, Ennyi az egész.

Domonkos László